

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

IMPLEMENTATION OF THE THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES IN ENGLISH LESSONS

У статті розглянуто актуальні проблеми навчання іноземній мові, виявлено шляхи застосування особистісно-орієнтованого та диференційованого підходів у навчанні, проаналізовано особливості застосування типів інтелекту в процесі навчання, виявляються ефективність застосування різних способів навчання відповідно типам інтелекту учнів. Встановлено необхідність процесу індивідуалізації на заняттях з англійської мови. Було розглянуто основні положення теорії множинного інтелекту дослідника когнітивної психології Говарда Гарднера та можливості застосування її на практиці. Було окреслено особливості та прояви вивчених типів інтелекту, а саме: вербального, логіко-математичного, візуально-просторового, кінестетичного, між-особистісного, внутрішньоособистісного, музичного, натуралістичного та екзистенційного. Визначено, що ці типи інтелекту мають два підґрунтя - еволюційний розвиток та реакції на зовнішні подразники. Проаналізовано їх зв'язок з мовними аспектами при вивченні іноземної мови. Встановлено, що з розвитком індивідуальних здібностей, типи інтелекту взаємодіють між собою, таким чином, доповнюючи один одного, тому інтелект може розвиватись завдяки правильному напрямку розвитку здібностей. Було прослідковано важливість способів викладання для забезпечення ефективності відпрацювання мовних навичок. Проаналізовано дослідження з теми зарубіжних та вітчизняних вчених. Було виявлено, що розглянута теорія має біопсихологічний аспект розвитку інтелекту особистості та виявлення індивідуальних особливостей сприйняття інформації. В дидактичному плані досліджувана теорія виявляється у два аспекти – аналітичний та практичний. Було запропоновано типи завдань для залучення різних типів інтелекту з використанням мультисенсорних методів. Запропоновано варіанти завдань з організацією навчання, враховуючи всі типи інтелекту, для прикладу розглянуто проекту діяльність. Наголошено на важливості ефективно організації класу згідно особливостям типів інтелекту.

Ключові слова: інтелект, множинний інтелект, іноземна мова, аналіз, диференційо-

ване навчання, особистісно-орієнтований підхід, мультисенсорність, ефективність.

The article examines the current problems of foreign language learning, reveals the ways of applying person-oriented and differentiated approaches in education, analyzes the features of the application of types of intelligence in the learning process, and clarifies the effectiveness of using different methods of learning according to the types of intelligence of students. The need for the process of individualization in English classes has been established. The main tenets of the theory of multiple intelligences of cognitive psychology researcher Howard Gardner and the possibilities of its application in practice were considered. The features and manifestations of the studied types of intelligence were outlined, namely: verbal, logical-mathematical, visual-spatial, kinesthetic, interpersonal, intrapersonal, musical, naturalistic and existential. It was determined that these types of intelligence have two foundations - evolutionary development and reactions to external stimuli. Their relationship with linguistic aspects of foreign language learning is analyzed. It has been established that with the development of individual abilities, types of intelligence interact with each other, thus complementing each other, so intelligence can develop due to the correct direction of the development of abilities. The importance of teaching methods to ensure the effectiveness of practicing language skills was followed. Research on the topic of foreign and domestic scientists is analyzed. It was found that the considered theory has a biopsychological aspect of the development of the individual's intelligence and the identification of individual features of information perception. In the didactic plan, the researched theory is manifested in two aspects - analytical and practical. Types of tasks were proposed to engage different types of intelligence using multisensory methods. Variants of tasks with the organization of training are offered, taking into account all types of intelligence, for example, the activity project is considered. The importance of effective organization of the class according to the features of the types of intelligence is emphasized.

Key words: intelligence, multiple intelligence, foreign language, analysis, differentiated learning, person-oriented approach, multisensory, efficiency.

УДК 378.147
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/54.2.10>

Хримова В.С.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної філології
Інституту філології та журналістики
Таврійського національного
університету імені В.І. Вернадського

Фурса Ю.А.,
студентка II курсу магістратури
Інституту філології та журналістики
Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського

Постановка проблеми. Вивчення іноземних мов як ніколи актуальне в сучасному світі. Освітні реформи в шкільній освіті орієнтуються, перш за все, на особистість дитини, на здатність критично і самостійно мислити, можливість творчо та ініціативно вирішувати завдання. Виникає потреба у якісній організації та методико-педагогічній підготовці навчального процесу, оскільки традиційна система освіти не забезпечує необхідних вимог сучасної освіти.

Особливістю навчання іноземної мови є необхідність її практичного застосування. Задля

покращення процесу відпрацювання мовних навичок на шкільних заняттях, слід створити якісне навчальне середовище, яке буде враховувати індивідуальний та психологічний розвиток учнів.

Слід зазначити, що пояснити проблему навчання учнів відповідно особливостям їх інтелектуального розвитку, вдалось американському психологу Говарду Гарднеру. Відповідно до результатів дослідження, різноманіття способів навчання допомагають та мотивують учнів для засвоєння необхідних компетенцій на уроках з іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження мають багато якісних результатів щодо особистісно-орієнтованого підходу у навчанні іноземної мови. Ними займалися: В. Лучкевич, В. Плахотних, Т. Армстронг. Зокрема, дослідженням використання теорії множинного інтелекту на заняттях з іноземної мови займалися як зарубіжні, так і українські вчені: М. Ворон, І. Голуб, С. Кан. Але малодослідженим є питання поєднання теорії Говарда Гарднера з новітніми підходами та сучасними навчальними технологіями.

Цілі статті – розглянути можливості використання теорії множинного інтелекту як один з можливих способів індивідуалізації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Фахівець з когнітивної психології Говард Гарднер, вивчивши та проаналізувавши різноманіття здібностей й людських вмінь, розробив теорію, яка отримала назву «теорія множинного інтелекту». Його теорія отримала міжнародне визнання як одна з провідних та новаторських теорій пізнання інтелекту. Її суть полягає в тому, що кожна людина має не єдиний, а «комплексний» інтелект, тобто, здібності не можуть окреслюватись тільки в чомусь одному. Саме комплексний тип інтелекту визначає ефективність засвоєння навчального матеріалу. Маючи знання про різноманіття та сутність типів інтелекту, можна виявити способи навчання, які допоможуть покращити навчальний процес.

Гарднер наголошував, що кожна людина має велику кількість різних талантів та знань, які можна розвивати, вони допомагають особистості взаємодіяти з навколишнім світом. Відповідно до розвитку індивідуальних здібностей, типи інтелекту взаємодіють між собою, доповнюючи один одного. Тому кожен інтелект може розвиватись, якщо допомагати направляти його та розвивати здібності особистості, посилюючи мотивацію до навчання.

Основним положенням розглянутої теорії являються способи. Адже завдяки змінам та різноманітності способам викладання, навчання відбувається ефективніше та полегшує засвоєння інформації учнями. Наприклад, якщо дитина довше чомусь навчається (наприклад, вивчає таблицю множення), вона не є менш розумною за дитину, яка опанувала ці знання швидше. Згідно теорії різноманітності типів інтелекту, ця дитина може засвоювати таку інформацію краще, якщо змінити спосіб вивчення, або більша частка її успіхів не стосується математики, а чогось іншого. Тобто, в кожного з нас є всі види інтелекту, але деякі з них більш прогресивні.

Завдання вчителя не стільки розвивати домінуючий тип інтелекту, як допомогти навчатися завдяки домінуючому типу інтелекту. Тип інтелекту є опорою і шляхом вирішення задач. Але люди обмірковують і навчаються різноманітними способами.

У контексті вивчення іноземної мови, теорія множинності інтелекту відкриває педагогам широкий спектр методів та прийомів навчання, орієнтує у розробці навчальних матеріалів та вправ, зберігаючи урахування психологічних особливостей, що доцільно для сучасних засад навчання [5, с. 88].

Говард Гарднер працював над своєю теорією плідно та довго. Спочатку він висвітлив свою теорію множинного інтелекту в книзі «Рамки розуму: теорія множинного інтелекту», де розповів про сім визначених типів інтелекту: вербальний, логіко-математичний, візуально-просторовий, кінестетичний, міжособистісний, внутрішньособистісний та музичний. В 1993 Гарднер розбавив подану класифікацію ще й натуралістичним інтелектом. А в кінцевому рішенні, в 1998 році з'явився дев'ятий тип інтелекту – екзистенційний. Вчений стверджував, що принаймні дев'ять типів інтелекту розкривають різноманітні способи взаємодії індивідуума з навколишнім світом. Варто зазначити, що ці типи мають два підґрунтя – еволюційний розвиток (стосується біологічного аспекту) та реакції на зовнішні подразники (психологічний аспект). Це означає, що людський інтелект не функціонує як орган з однаковими механізмами роботи у всіх людей, а як своєрідний набір різних форм сприйняття та освоєння інформації.

Розум людини є синергією множин (узгодженою формою інтелекту), які працюють паралельно, щоб успішно виконати необхідні завдання. Науковець когнітивної психології Гарднер виявив, що люди не можуть володіти одним інтелектом, (його називають g-фактором, тобто, скорочено від general intelligence «загальний інтелект»). Люди, як високорозвинені істоти, мають низку інтелектів. Такі інтелекти не мають ступеня важливості між собою, але якісь з них є домінуючі, а якісь «сплячі».

Для подальшого розгляду цієї теорії, потрібно детально розібратися з кожним видом інтелекту.

Вербально-лінгвістичний інтелект відповідає за здатність ефективно використовувати слова в усній чи писемній формі. Для цього типу інтелекту притаманно завжди використовувати мову, щоб описати чи сформулювати висловлювання, розповісти, щоб було зрозуміло іншим. Учні, які володіють високим рівнем вербального інтелекту, люблять писати, розповідати історії, читати та оперувати словами, відмінно справляються з написанням статей, пишуть доповіді, листи, виступають з офіційними промовами, крім того, активні співрозмовники в колі друзів і вміють слухати інших. Вони швидко опановують нові слова рідної чи іноземної мови. Варто зазначити, що для лінгвістичного інтелекту опорою є особливість лексичного значення слів, поряд з фонологією та синтаксисом (сприйняття звуків, ритмів та значення слів). Для таких дітей будуть цікаві завдання, серед яких читання літературних творів, обговорення прочитаного

через дискусії, написання статей щодо отриманої інформації і т.д.

Сильною стороною логіко-математичного інтелекту є здатність розрізнити логічні або числові моделі. Цей тип інтелекту користується індуктивними та дедуктивними шляхами вирішення задач, з легкістю вирішує логічні головоломки або абстрактні задачі, часто підраховують, роблять припущення, встановлюють логіку взаємозалежних концепцій та експериментують. Сюди відносять навички прогнозування, можливість класифікування, виокремлення першорядної важливості, припущення гіпотез та встановлення причинно-наслідкових дій. Інтелект краще краще взаємодіє з графіками, таблицями, цифрами та діаграмами, для них цікаві комп'ютерні мови та математичні знаки [3, с. 16].

Учні з розвиненим математичним інтелектом виконують складні підрахунки та оперують властивостями чисел, тому для них цікаві завдання пов'язані з науковим проектом або детальним дослідженням якоїсь теми чи проведенням розрахунків.

Візуально-просторовий інтелект – про сприйняття образів, способи маніпулювання ними. Базується на зчитуванні і розумінні малюнків, здатність уявляти та малювати. Розвивається такий інтелект завдяки загостренню сенсомоторного сприйняття, адже люди творчих професій, маючи придумані образи, переносять їх на об'єкти. Діти з таким типом інтелекту досить тонко сприймають кольори, форми та зв'язок між цими об'єктами, впевнено орієнтуються в новому середовищі або просторі, але найкраще – вміють візуалізувати. Методи графічного відтворення будуть актуальним видом занять для розвинутого саме цього типу інтелекту.

Музичний інтелект – здатність створювати або глибоко сприймати ритм, висоту чи тембр, розрізнити форму музичного явища. Учні, в яких розвинений цей тип інтелекту вміють не тільки насолоджуватись музикою, а й мислити під музику, сприймати інформацію через ритм, в них добре розвинене слухове сприйняття і вони можуть з легкістю розпізнавати чи відтворювати композицію. Таким дітям буде цікаво слухати аудіозаписи, або самостійно підібрати музичний супровід до якогось завдання, а при вивченні іноземної мови будуть корисними слухання та наспівування пісень.

Кінестетичний – це те, що допомагає управляти рухами власного тіла та оперувати фізичними предметами. Такі учні почувають себе найкраще, коли можна стрибати, бігати, жестикулювати чи торкатись, танцювати тощо. Для них притаманні хороша координація, баланс, сила та спритність, багато значення мають фізичні дотики. Завдяки здатності добре оперувати предметами, такі люди можуть бути хорошими спортсменами або навіть хірургами. Варто наголосити, що в них добре розвинена

пам'ять, моторика рухів. Кінестетичний інтелект виражає думки, ідеї, почуття завдяки руху тілом. Найкращий спосіб навчання для таких дітей – рухома гра або гра з предметом (тактильність).

Внутрішньоособистісний інтелект – це ознайомлення з власними почуттями, знайти сильні та слабкі сторони, слідкувати за своїм настроєм, бажаннями, мотивацією, намірами та вміння контролювати й оцінювати себе. Таким людям потрібна можливість самоаналізу [6, с. 5, 27-33], вони відчують світ на високих вібраціях, здатні розрізнити своє емоційне благополуччя від тимчасового задоволення, прагнуть до самовдосконалення, уважні до культурних та моральних цінностей. Пізнання себе і свого внутрішнього світу відбувається, в тому числі, завдяки спостережанню за соціумом, тому цей тип інтелекту суміжний з наступним – міжособистісним інтелектом.

В свою чергу, міжособистісний інтелект стосується вміння розпізнавати настрої, наміри, мотивацію або темпераменти інших людей. Людям з таким типом інтелекту притаманні навички вербальної та невербальної комунікації, вони вміють працювати над спільним проектом, вирішувати конфліктні ситуації та згладжувати їх, мотивувати на направляти інших. Це діти, які реагують на настрої оточуючих, а ще мають здатність розпізнавати наміри інших. Для навчання учнів з таким типом інтелекту найкраще буде використовувати спільну роботу в групах.

Для натуралістичного типу інтелекту особливістю є навчання через природу. Це здатність відчувати та розпізнавати види рослин, тварин та явища навколишнього середовища. Люди з таким типом інтелектом люблять працювати на природі, на відкритому просторі. Для них важливо спостерігати за рухом навколо, вони насолоджуються контакту з природою, різноманіттям флори та фауни. Навчання таких дітей відбувається через дослідження та спостереження, їм цікаво читати та вивчати інформацію про рослини, тварин, космос, природні явища, надають перевагу роботі в контакті з природою на вулиці та завжди обирають можливість поспілкуватися з природою.

Заклучний тип множинного інтелекту – екзистенційний – пов'язаний з «філософствуванням». Такий тип інтелекту займається медитацією, вивчає історію або культуру релігії, цікавиться актуальними і глобальними проблемами життя, роздумує над вищими силами та духовністю. Для таких учнів типово задавати багато питань та внутрішньо роздумувати над сенсом та природою життя, вони цікавляться навколишнім світом і формують свою точку зору стосовно «життєвих» питань. Сам Гарднер зазначав, що діти, які мають цей тип інтелекту, виховуються в релігійних сім'ях, проте часто дитина зацікавлюється цим самостійно. В цьому випадку важливо підтримувати цікавість дитини

до оточуючого світу, підтримувати та розвивати її інтереси, допомогти вивчити світ і знайти відповідь на питання, які її хвилюють.

Варто зазначити, що Гарднер висловив думку, що в дитини найбільш розвиваються ті здібності, на які орієнтуються і які найчастіше використовуються. Так, наприклад, якщо з раннього дитинства зацікавити дитину в занятті розрахунком, читанням, словесними іграми, то скоріше за все це матиме вплив і в неї формуватиметься логіко-математичний інтелект поряд з менш прогресуючим вербально-лінгвістичним інтелектом.

Але слід враховувати, що в дітей є завжди різні «вихідні дані». Так, деякі діти просто не можуть зосередити увагу і зацікавитись тим, що ви пропонуєте, адже, їм не вистачає спокою та стійкості, щоб захопитися читанням книги або навіть настільними іграми. Такі діти рухливі та непосидючі, для них необхідно постійно змінювати вид діяльності. Тому необхідно це враховувати, і пропонувати інші види діяльності, рухливі ігри, а за допомогою них впроваджувати знайомство з літерами та вивчення слів чи граматичних конструкцій.

З огляду на це, можна прослідкувати біопсихологічний аспект розвитку інтелекту особистості та виявлення індивідуальних особливостей сприйняття інформації. Для нашого дослідження буде актуальною можливість використання цієї теорії у вивчення англійської мови.

Актуально розглянути думку Томаса Армстронга, фахівця з нейролінгвістики, щодо застосування теорії множинного інтелекту до вивчення іноземних мов. Завдяки цьому можемо прослідкувати взаємозв'язок виокремлених типів інтелекту з процесом навчання іноземній мові, що підвищує ефективність оволодіння предметом. Отже, вчений визначає, що лінгвістичний інтелект внутрішньо має більше зв'язків з нейронними функціями іншого роду, ніж інші, і доповнюється різними видами інтелекту [6, с. 26].

Результат наукових досліджень з цієї теми, дозволяє нам зробити наступні висновки. Вербально-лінгвістичний інтелект виконує роль добору слів під кожну окрему ситуацію, допомагає виокремлювати найрізноманітніші нюанси мови, використовувати мову правильно для вираження слів, емоцій та почуттів.

Для логіко-математичного інтелекту властиві логічний та граматичний мовленнєві аспекти з точною тенденцією до послідовного прогресування в навчанні. Візуально-просторовий тип інтелекту впливає на реконструювання та розташування об'єктів, а звідси, на розвиток лексики, візуалізуючи і поєднуючи його з різними контекстами. Музичний інтелект допомагає наслідувати просодію, запам'ятовує лексичні одиниці та салі мовні форми. Кінестетичний інтелект допомагає реалізувати мовлення та надати йому експресивності,

це вміння ставити паузи там, де потрібно, жестикувати, змінювати тон чи тембр голосу і т.д. Внутрішньоособистісний інтелект допомагає оцінити власні сили та бажання, зрозуміти стратегії та комфортні стилі навчання.

Міжособистісний тип інтелекту сприяє легкій та найменш травмуючій соціалізації, а відтак і входженню до будь-якої комунікації без труднощів, можливості поставити себе на місце іншого, можливості емпатії, аби зрозуміти чужі цінності та мотивацію. Натуралістичний інтелект формує первинні погляди на мову, визначає її взаємозв'язок з іншими. Екзистенційний тип інтелекту цікавиться більше вивченням мови як культурного носія.

В дидактичному плані досліджувана теорія має два аспекти: 1) аналітичний – виявлення ідентифікації компонентів лінгвістичного інтелекту, що покращує формування комунікативної компетентності особистості; 2) практичний – його результатом є диференційоване навчання на основі мультисенсорності.

Таким чином, для мультисенсорного навчання метою є забезпечення всіх учнів необхідними умовами для вивчення мови. Такий метод навчання зосереджений на мовному розмаїтті, а це впливає на вивчення певної мови через надання переваги конкретним мовним структурам, які найбільш комфортні для учнів та вигідні для тих типів інтелекту, які найбільш ефективні для засвоєння нової мови.

Більшість дослідників підтвердили ефективність застосування мультисенсорності як методу навчання, завдяки багаторічній практиці в багатьох країнах світу. Такий метод застосовується на практиці вже давно. Завдяки нейрофізіологічним дослідженням, ми знаємо, що учні краще засвоюють інформацію, включаючи всі чутливі канали сприймання [4, с. 6].

Згідно поглядам Гарднера, мультисенсорність реалізується завдяки аналогіям та застосуванню деяких мультисенсорних технік. Науковець наголошує на необхідності в розробці аналогій для ілюстрації концептів [2, с. 233]. Завдяки цьому в процесі навчання мови можна використовувати аналогії для відтворення мовних явищ. Це допоможе не тільки ввести нові способи навчання, але й якісно працювати з використовуваними. Для прикладу, можемо поєднувати традиційні лінгвістичні завдання з елементами мультисенсорних технік, які пов'язані з різними типами інтелекту. Достатньо додати до завдання найпростіше – виділити кольорами різні мовні структури для кращого запам'ятовування, або застосувати рухи чи відтворення ритму для асоціювання із прослуховуванням певних слів тощо.

Прикладом застосування цієї техніки у процесі навчання є наступні завдання. Для розвитку навичок розуміння прочитаного або сприйнятого на слух тексту, можуть бути використані такі завдання,

як розповідь з ілюстрацією. Для такого завдання можемо поділити учнів на групи, де кожна може зображувати ключові або кульмінаційні моменти розповіді. Для ефективнішого результату такі моменти можна зафіксувати і фото розмістити в класі чи вивести на дошку за допомогою мультимедійного екрана. Наступним завданням може бути рухлива пісня, коли учні співають хором, супроводжуючи це відтворенням бачення образів та повторенням жестів. Таким чином, завдання з ілюстраціями базується на використанні не тільки візуально-просторового та лінгвістичного, а й логіко-математичного, тілесно-кінестетичного типів інтелекту. А завдання з піснею розвиває ще й музичний та кінестетичний типи інтелекту.

Такий підхід у навчанні сприяє створенню когнітивної напруги в учня, адже застосовує активну діяльність для вирішення проблем, що мобілізує інтелект та стимулює дитину до творчості та пошуків нових рішень. Завдяки таким завданням, учні можуть вирішувати проблеми та отримувати новий досвід, адже ця робота вимагає високої концентрації [7, с. 149]. Цей визначальний фактор викладач має враховувати, підбираючи завдання для проведення уроку. У ситуації, коли підручник пропонує вправи, де мультисенсорні вправи не підходять, можна доповнити урок іншими завданнями або різними видами діяльності, де учні можуть застосувати свої найбільш розвинені типи інтелекту.

При застосуванні такої методики у процесі навчання важливе значення має ефективність організації класу. Для цього потрібно звернути увагу на ретельний підбір завдань, які спрямовані на активацію типів інтелекту, враховуючи психологічні та вікові особливості дітей [2, с. 254]. Гарднер рекомендує чергувати сенсорні подразники, керуючись поставленими навчальними цілями.

Виникає потреба у правильній організації процесу навчання, щоб активувати всі типи інтелекту особистості. Найбільш вдалим прикладом колаборативної роботи в класі є проектна діяльність, де залучені всі учасники процесу. Якщо вчитель має на меті реалізувати виконання проектної роботи з використанням мультисенсорних технік, потрібно запропонувати кілька типів завдань. Наприклад, запропонувати учням придумати настільну гру,

яка б допомогла перевірити засвоєння лексичного матеріалу. Для цього необхідно розподілити кількість учнів на групи, врахувавши домінуючі типи інтелекту. Отже, учні з домінуючим логіко-математичним інтелектом можуть відповідати за розробку правил гри. Для візуально-просторового інтелекту доцільним буде зайнятися графічним та ілюстративним оформленням гри. Кінестетичний тип може придумати умови та ходи-пастки на ігровому полі. Учні з натуралістичним або музичним типом інтелекту відповідає за звуки, мелодії, придумує фігурки для позначення гравців. Екзистенційний тип може придумати призи для переможців.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що теорія множинного інтелекту має результати ефективного застосування навчальному процесі іноземної мови, особливо із залученням сучасних підходів, таких як використання мультисенсорних технік.

Вивчені результати дослідження не задовільняють повною мірою шляхи застосування новітніх методик у навчанні іноземної мови. Більш детального вивчення потребує проблема застосування виокремленої теорії на різних етапах навчання в контексті формування мовної компетентості учнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ворон М. В., Найда Ю. М. Множинний інтелект: від теорії до практики. *Підручник для директора: журнал управлінської компетентності*. 2008. № 5. С. 68 – 72.
2. Гарднер Г. Структура розуму: теорія множинного інтелекту. Москва: ООО И. Д. Вільямс, 2007. 512 с.
3. Голуб І. Ю. Вправи для розвитку індивідуальних пізнавальних здібностей студентів на заняттях з іноземної мови. *Іноземні мови*. 2019. № 4. 100 с.
4. Карабасва І., Яценко Т., Літченко О. Психологічна і дидактична організація пізнання дітьми оточуючого світу: дитячий садок. 2011. № 47. 623 с.
5. Лучкевич В. Лінгводидактичні засади впровадження диференційованого підходу до вивчення. *Інноваційна педагогіка* Том 1. Випуск 45, 2022. 98 с.
6. Armstrong T. *The Multiple Intelligences of Reading and Writing*. Alexandria : ASCD, 2003. 153 p, 56 с.
7. Csikszentmihalyi M. *The Evolving Self: A Psychology for the Third Millennium*, New York : Harper Collins, 1993. 384 p. 189 с.